

**Auditor təşkilatlarının firmadaxili standartlarının
hazırlanmasına dair metodik göstəriş**

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu metodik göstəriş Azərbaycanda auditin inkişaf konsepsiyasına (2012-2010-ci illər) və Auditorlar Palatasının 2015-2017-ci illər üzrə iş planının 1.4-cü "Auditor xidməti ilə ələqədar təlimatlar, tövsiyələr və metodik göstərişlərin hazırlanması" bəndinə müvafiq olaraq hazırlanmışdır.

1.2. Metodik göstərişin hazırlanmasında məqsəd auditor təşkilatlarının firmadaxili standartlarının hazırlanması prinsip və yanaşmalarının eyniləşdirilməsi, habelə onların tətbiqinə daxili nəzarətin təşkilinin təmin edilməsidir.

1.3. Metodik göstəriş aşağıdakı əhatə edir:

a) auditor təşkilatlarının daxili standartlarının hazırlanmasının vahid prinsiplərini və struktur tərkiblərinə dair tövsiyələri;

b) daxili standartların hazırlanmasına dair minimal məcburi tələbləri;

c) Auditor təşkilatlarının əməkdaşları və mütəxəssisləri tərəfindən həmin standartların tələblərinə əməl olunmasına daxili nəzarətin həyata keçirilməsi qaydalarını.

1.4. Firmadaxili standartlarında Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktlarına, Beynəlxalq Audit Standartlarına və Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasının normativ sənədlərinə zidd olan müddəaların daxil edilməsi yolverilməzdir.

1.5. Bu metodik göstəriş auditor təşkilatlarının peşə fəaliyyətinə aid olmayan daxili rəqlamentləşdirici sənədlərinin forma və məzmununu müəyyən etmək məqsədi daşımır.

**2. Auditor təşkilatlarının daxili standartlarının
məqsəd və hazırlanma prinsipləri**

2.1. Praktiki iş və audit fəaliyyəti qaydalarının (standartlarının) səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə auditor təşkilatı tərəfindən qəbul və təsdiq edilmiş auditin həyata keçirilməsi və formalaşdırılması üçün vahid tələbləri detallaşdıran və rəqlamentləşdirən sənədlər auditor təşkilatlarının daxili standartları kimi qəbul edilir.

2.2. Auditor təşkilatı auditin təşkilini və keçirilməsini müəyyənləşdirən prinsiplərə əsaslanaraq, keçirilən yoxlamalara və tərtib olunmuş rəylərə öz xüsusi yanaşmasını əks etdirən daxili standartlar paketi formalaşdırmalıdır.

2.3. Daxili standartlar sisteminin və onun metodoloji təminatı auditor təşkilatının fəaliyyətinin zəruri peşəkarlıq göstəricisidir. Auditor təşkilatlarının daxili standartlarına, onların tələblərinə əməl edilməsi qaydasını müəyyən edən və auditin keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verən konkret tövsiyələr daxil olunmalıdır.

2.4. Daxili standartlar auditorların fəaliyyətini müəyyən auditor təşkilatı çərçivəsində tənzimləyir və auditor təşkilatının işçiləri və rəhbərliyi arasında, auditor təşkilatı və:

1. Tənzimləyici (nəzarətedici);

2. iqtisadi subyektlər;

3. və ictimai mənafeləri qoruyan təşkilatlar arasında,

4. həmçinin auditorların öz aralarında real və potensial münaqişələrin həlli üçün əlavə əsasları müəyyən edir.

2.5. Daxili standartların tətbiqi auditor təşkilatlarına aşağıdakılara imkan verir:

a) audit qaydalarına (standartlarına) daha tam riayət etməyə;

b) auditin texnologiyasını və aparılmasını daha səmərəli təşkil etməyə, ayrı-ayrı bölmələrin yoxlaması üzrə auditor işlərinin əmək sərfini azaltmağa, auditorun assistentlərinin (köməkçilərinin) işlərinə əlavə nəzarəti təmin etməyə;

c) elmi nailiyyət və yeni texnologiyaların auditor təcrübəsinin tətbiqinə rəvac verməyə, peşənin ictimai nüfuzunu gücləndirməyə;

d) auditor işinin yüksək keyfiyyətini təmin etməyə və audit riskinin azaldılmasına imkan yaratmağa;

e) auditin etik normalarına uyğun olaraq auditorun peşə davranışını detallaşdırmağa.

2.6. Audit təşkilatlarının daxili tələbləri auditin əsas prinsipləri və tanınmış etik normalarına uyğun olaraq auditor fəaliyyətinin həyata keçirilməsini tənzimləməlidir.

2.7. Daxili standartlar:

- auditin keçirilməsi qaydası,

- keyfiyyəti və

- etibarlılığı üzrə vahid baza tələblərini formalaşdırır və onlara riayət edilməsi auditin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə zəmin yaradır.

2.8. Daxili standartlar auditin keçirilməsi, şəraitdən asılı olmayaraq auditor təşkilatının ümumi yanaşmasını müəyyən edir.

2.9. Auditor təşkilatının daxili standartlarına müvafiq qaydada qəbul və təsdiq edilmiş standartlar, təlimatlar, metodiki göstərişlər, əyani vəsaitlər və auditor təşkilatında istifadə üçün məcburi olan auditor fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə daxili yanaşmaları açıqlayan digər sənədlər aid ola bilər.

2.10. Daxili standartlar təşkilati-inzibati sənədlərin və auditor təşkilatının daxili nəzarət sisteminin tərkib hissəsidir.

2.11. Auditor təşkilatlarının daxili standartları onların aktuallığı və prioritetliyini nəzərə alaraq işlənib hazırlanmalı və aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

a) məqsədəuyğunluq – praktiki faydaya malik olmalıdır;

b) ardıcılıq və qeyri -ziddiyyətlik - hər bir sonrakı daxili standart daha öncə qəbul edilənlərə müvafiq olmalı, digər standartlarla uyğunluğu və qarşılıqlı əlaqəni təmin etməlidir;

c) məntiqi uyğunluq - ifadələrin dürüstlüyünü, bütövlüyünü və aydınlığını təmin etməlidir;

d) dolğunluq və detallılıq - mühüm məsələləri tam əhatə etməli, ifadə edilən prinsipləri və müddəaları məntiqi əsaslandırılmalı və tamamlamalıdır;

e) terminoloji bazanın növcüdlüğü - bütün standartlarda və sənədlərdə terminlərin eyni mənası olmasıdır.

2.12. Bütün daxili standartların məcmusu- auditin keçirilməsinin təşkili və texnologiyası üzrə auditor təşkilatının kompleks yanaşmasını əks etdirməlidir.

2.13. Auditor təşkilatları daxili standartların işlənib hazırlanmasında auditor fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlara əsaslanmalı, həmçinin auditorların peşə birliklərinin, xüsusilə Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının və digər orqanların tövsiyələri nəzərə alınmalıdır.

2.14. Auditor təşkilatı daxili standartlarının siyahısını, işlənib hazırlanması müddətini və tətbiqini müstəqil təyin edir.

2.15. Auditor fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarında daxili standartlarla bağlı hər hansı müddəa mövcuddursa və ya qəbul edilərsə, auditor təşkilatı həmin müddəanın tələblərini ilk növbədə həyata keçirməlidir.

3. Auditor təşkilatının daxili standartlarının forması və məzmunu

3.1. Auditor təşkilatlarının daxili standartları öz məqsədlərinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- a) audit üzrə ümumi müddəalar daxil olan standartlar;
- b) auditin keçirilməsi qaydalarını müəyyən edən standartlar;
- c) auditorların mülahizə və rəylərinin formalaşma qaydasını müəyyən edən standartlar;
- d) ixtisaslaşdırılmış standartlar;
- e) əlaqəli auditor xidmətlərinə dair standartlar;
- f) təhsil və kadr hazırlığı üzrə standartlar;

3.2. Audit aparılmasının əsas prinsipləri və etik normalarına uyğun olaraq auditor təşkilatı və iqtisadi subyekt arasında, auditorların arasında, auditor təşkilatının işçiləri və rəhbərliyi arasında qarşılıqlı əlaqələrin tənzimlənməsi üçün audit üzrə ümumi müddələrdən ibarət olan daxili standartlar nəzərdə tutulmuşdur.

3.3. Audit üzrə ümumi müddəaları cəmləşdirən daxili standartların siyahısına aşağıdakılar daxil edilə bilər:

- a) daxili standartların işlənilib hazırlanması konsepsiya və yanaşmasını təsvir edən, o cümlədən onların strukturunu müəyyən edən standartlar;
- b) auditor fəaliyyəti sahəsində qüvvədə olan normativ sənədləri ehtiva edən və konkretləşdirən, auditorun davranış etikasını reqlamentləşdirən standartlar;
- c) daxili struktur və auditor fəaliyyətinin təşkili standartları;
- d) auditin keyfiyyətinə firmadaxili nəzarətin həyata keçirilməsini, həmçinin auditorların məsuliyyətini reqlamentləşdirən standartlar.

3.4. Auditin keçirilməsi qaydalarını müəyyən edən daxili standartlar konkret qaydaları və auditin keçirilməsi metodikasını formalaşdırmalıdır.

3.5. Auditin keçirilməsi qaydasını müəyyən edən daxili standartlar siyahısına aşağıdakılar daxil edilə bilər:

- a) auditorun məsuliyyətini reqlamentləşdirən standartlar;
- b) auditin planlaşdırılması qaydasını reqlamentləşdirən standartlar;
- c) daxili nəzarətin tədqiqi və qiymətləndirilməsi qaydasını reqlamentləşdirən standartlar;
- d) auditor sübutlarını əldə etmək qaydasını reqlamentləşdirən standartlar;
- e) üçüncü şəxslərin işinin istifadəsini reqlamentləşdirən standartlar.

3.6. Auditor təşkilatlarının yuxarıdakı daxili standartlarına əlavə olaraq, auditor təşkilatlarının auditin keçirilməsinə dair yanaşmasını açan metodikalar, daxili təlimat və əsasnamələr, prosedurların siyahısı, iş cədvəlləri və sorğu vərəqələri, maketlər və digər köməkçi-texniki xarakterli sənədlər işlənilib hazırlanır.

3.7. Auditorların mülahizə və rəylərinin formalaşdırılması qaydalarını müəyyən edən daxili standartlar keçirilmiş auditin nəticələrinə görə mülahizələrin məzmunu və formalaşdırılması və rəylərin verilməsi üzrə auditor təşkilatının daxili tələblərini özündə cəmləşdirir.

3.8. Bu standartlar siyahısına daxil edilə bilər:

- a) auditor rəylərinin tərtib qaydalarının konsepsiya və yanaşmasını təsvir edən standartlar;
- b) auditin nəticələri üzrə iqtisadi subyektin rəhbərliyinə auditorun yazılı məlumatının hazırlanmasını reqlamentləşdirən standartlar;
- c) əlaqəli auditor xidməti üzrə hesabatı hazırlanması qaydalarını reqlamentləşdirən standartlar.

3.9. İxtisaslaşdırılmış daxili standartlar iqtisadi subyektlərin müxtəlif istiqamətli fəaliyyəti üzrə auditor yoxlamaları keçirilməsi metodologiyası sahəsində standartları, həmçinin müxtəlif məqsədlər üzrə auditin keçirilməsini daxil edir.

3.10. Bu standartlar siyahısına daxil edilə bilər:

a) kredit müəssisələrinin auditinin aparılmasının spesifik aspektlərini əks etdirən standartlar;

b) sığorta cəmiyyətlərinin auditinin aparılmasının spesifik aspektlərini əks etdirən standartlar;

c) birjaların, büdcədənkenar fondların və investisiya institutlarının auditinin aparılmasının spesifik aspektlərini əks etdirən standartlar;

d) digər iqtisadi subyektlərin auditinin aparılmasının spesifik aspektlərini əks etdirən standartlar.

3.11. Əlaqəli audit xidmətlərinin göstərilməsi qaydalarını müəyyən edən daxili standartlar, konsaltinq, hüquqi və auditin əlaqəli xidmətlərini əhatə etməlidir.

3.12. Bu standartlar siyahısına əlavə olaraq daxil edilə bilər:

a) xüsusi auditor tapşırıqları üzrə auditor rəylərinin hazırlanmasını reqlamentləşdirən standartlar;

b) proqnoz maliyyə məlumatının tətqiqini təsvir edən standartlar.

3.13. Təhsil və kadr hazırlığı üzrə daxili standartlar auditorların və mütəxəssislərin təhsil, peşə səviyyəsi üzrə tələbatı müəyyən edir, auditor təşkilatının kadrlarının hazırlığı və ixtisasartırma qaydalarını reqlamentləşdirir.

3.14. Auditor təşkilatının daxili standartı adətən aşağıdakı struktura malikdir:

a) reqlamentləşdirən parametrlər - həmin standartın işlənilib hazırlanmasında istifadə edilmiş beynəlxalq standartlara istinad;

b) ümumi müddəalar – daxili standartın zəruriliyi, onun əsas anlayış və məfhumlarının müəyyən edilməsi, tətbiq sahəsi, standartlaşma obyektinin təsviri;

c) standartın məqsəd və vəzifələri – standartın təyinatı və onun tətbiqi ilə təmin edilən konkret problemlərin həlli;

d) digər standartlarla qarşılıqlı əlaqələr - digər standartların müvafiq müddəalarına istinadlar;

e) əsas prinsiplərin və metodikanın müəyyən edilməsi - auditor təşkilatının yanaşmalarının, qəbul edilmiş metodikanın və problemlərin həllinin texniki üsullarının təsviri;

f) tərtibat – auditorun standart tələblərinə uyğun tərtib edəcəyi sənədlərin siyahısı;

g) auditorların daxili standart tələblərin icrasında əsaslanmalı olduğu normativ aktların siyahısı (zəruri olduqda).

3.15. Daxili standartların rekvizitləri aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

a) nömrə - hazırkı standartın sıra nömrəsi və ya seriya kodu;

b) qüvvəyə minmə tarixi;

c) adı - standartın mövzusunun qısa və aydın ifadəsi;

d) tarix və standartı təsdiqləmiş orqan (şəxs);

e) ardıcılıq – öncə qəbul edilmiş, yayılmış və ya normativ sənədlər ilə təyin edilmiş hazırkı standartla əlaqəli qaydalara istinadlar;

f) tətbiq sahəsi - hazırkı standartın tətbiq ediləcəyi (və ya tətbiq edilməyəcəyi) obyektlərin siyahısı.

3.16. Daxili standartlara əlavə olaraq köməkçi rol oynayan və daxili standartların əlahiddə müddəalarının əlavə izahını təmin edən qoşmalar (təlimatlar, əsasnamələr, metodikalar, sorğu vərəqələri, kompüter proqramları, iş cədvəlləri və s.) işlənilib hazırlana bilər.

3.17. Daxili standartlara qoşmalar aşağıdakı bölmələri özünə daxil edə bilər:

a) daxili standartın tətbiqi qaydası;

b) audit yoxlamasının hər bir mərhələsinin icrası texnologiyasının təsviri;

c) sorğu vərəqələrinin və audit prosedurlarının siyahısı;

- d) audit prosedurlarının metodikası və aparılma qaydalarını əks etdirən cədvəllər, sxemlər, rəqəmli misallar ilə iş sənədləri;
- e) auditdə istifadə edilən normativ sənədlərin sistemləşdirilmiş siyahısı.

4. Auditor təşkilatının daxili standartlarının tələblərinin icrasına firmadaxili nəzarətin təşkili qaydası

4.1. Daxili standartlar məcburi qaydada auditor təşkilatının rəhbərinin əmri ilə, auditor təşkilatının təsis sənədlərilə nəzərdə tutulmuş hallarda isə – ali idarəetmə orqanı və ya digər səlahiyyətli orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

4.2. Auditin keyfiyyətinə firmadaxili nəzarəti reqlamentləşdirən daxili standartlara daxili standartların tələblərinin icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi üzrə müddəalar daxil edilməlidir.

4.3. Daxili standartların müddəalarına riayət edilməsi üzrə müvafiq vəzifəli şəxslərin məsuliyyətinin müəyyən olunması nəzərdə tutula bilər.

4.4. Daxili standartlara riayət edilməsinə lazımi nəzarətin təmin edilməsi üçün, onların tətbiqi zərurəti auditor və auditor təşkilatı arasında bağlanan əmək müqaviləsində auditorun funksional vəzifələrinə daxil olunmalıdır.

4.5. Daxili standartların tələblərinə nəzarət auditini aparan qrupların rəhbərlərindən başlayaraq bütün idarəetmə səviyyələrində təşkil edilməlidir.

4.6. Auditin aparılması zamanı nəzarət funksiyalarının icrası üçün auditor təşkilatı tərəfindən auditin aparılmasının keyfiyyətinə nəzarət xidməti yaradıla bilər. Keyfiyyətə nəzarət xidmətinin tərkibində nəzarət funksiyalarını icra edən mütəxəssislərin peşə hazırlığı səviyyəsinə dair firmadaxili tələblər auditor təşkilatının təhsil və kadr hazırlığı üzrə daxili standartları ilə müəyyən edilir.

4.8. Auditor təşkilatı öz işçiləri ilə daxili standartların məzmununu yaymağı və həmin auditor təşkilatının fəaliyyətindən kənarında istifadə etməyi qadağan edən müqavilə bağlamaq hüququna malikdir.

TƏRTİB ETDİ:
Nəcəf TALİBOV –
Azərbaycan Respublikası
Auditorlar Palatası sədrinin
elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri